

Szabó Zoltán

Népkiküszöbölés (1974)¹

■ Várom egy új kor ügyvédeit, akik minden országban elindítják és megszervezik a nemzet válóperét az állam ellen, elérve azt is, hogy minden országban minden kisebbség a maga módján nemzetisedjen, amit Széchenyi kívánt a még nem nemzetre s nemzetiségekre, hanem nemesekre és nem nemesekre elosztott magyaroknak. Közben, ezekkel a siralmas magyarhoni mizériákkal bajlódva, annak a biztos tudatában, hogy közös érdekek szolgálata, közérdekklődés hiányában, közösségeken kívüli helyzetben is kilátástalan, elfoghat a szégyenkezés is, a mesterségbeli megszegés, mert gyanús leszek, magam magamnak, hiszen időnként, mondhatni gyakran, úgy rémlik, meg-megszegem az írói mesterség morálját: menthetetlenül ismétlem magam, s hogy nem önhibámból tettem ezt, súlyosbító s nem enyhítő körülmény. S ilyenkor terhelő tanúnak a régi iratok tömegsírjából ki-kifordul egy bizonyíték, hogy mindez déjã vu, papíron rég elmondott dolog, hiszen a *Válasz* Tájékoztató rovatóban egy folyóiratszemplének nevezett összegezésben, boldogult ifjúkoromban, az *Erdély* cím alatt ezt írtam, már 1935-ben, harminchét évvel ezelőtt: „Ma, csaknem két évtizeddel a háború után, ma kezdünk eszmélni, hogy tájékozatlanok vagyunk és lassan-lassan nemcsak területünkéből, hanem ismeretünkben is elveszítjük a valóságos Erdélyt... a társadalom, az erdélyi magyar lélek alakulását, számunkra döntően fontos esését-emelkedését alig vesszük észre... A háború utáni vétkes magatartás, mely szinte hónapról hónapra, határidőre várta a csodát, mely visszahozza Erdélyt, elérte, hogy senki se akar tájékozódni a magyarság új, kisebbségi létformái felől – »nem érdemes arra a rövid időre« jeligével... Odaát a cenzúra-segítette, ideát a határidő-irredenta-segítette tudatlanság egyre mélyíti a szakadékon, melyet a határ vert a »két Magyarország« közé... A magyar társadalom jobb rétegei alig tudnak erdélyi lapokról, könyvekről, az egész kisebbségi életben született kultúráról... Itt Bukarestben pedig, ahol állítólag Budapest után a legtöbb magyar él, fölvágtatlanul találok a

folyóiratokat a román akadémia könyvtárában. Így tudunk egymásról és magunkról, így tájékozódunk egymás és magunk felől, Trianon tizenötödik esztendejében.” És az ötvenkettedikben? A *Valóság* februári számában (1973), Pásztor Emil kiválóan lelkiismeretes és alapos tanulmányában ezt olvashatom: „Gyakorlatilag a »mai magyart« a tankönyvírók mindig leszűkítetten értelmezik, vagyis csupán »mai magyarországit« értenek rajta. A magyar fogalmából tehát kimarad minden, ami külföldi magyar, s ugyanakkor a »modern külföldi irodalom« körében sem adunk helyet a szomszédos magyar irodalmaknak, mint-hogy ezek a magyar nyelvűségük miatt – úgy látszik – nem eléggé »külföldiek«. Tankönyveinkben semmit sem olvashatunk a szomszéd szocialista országok (Románia, Csehszlovákia, Jugoszlávia és a Szovjetunió) magyar irodalmáról. Sehol egy ismertetés róla, sehol egy szemelvény belőle, pedig az ottani magyar irodalomnak is ugyanaz a magyar nyelv az alapja, mint a miénknek. Idegen nyelvű irodalmakból még az általános iskolák tankönyvei is közölnek fordításokat; csak arra nem nyílt még ki a szemünk, ami saját anyanyelvünkön szólna hozzánk. A jobb magyarországi könyvtárakban ma már megtalálhatók a romániai, csehszlovákiai stb. magyar írók és költők művei. A szomszéd országok magyar nyelvű folyóiratai is eljutnak hozzánk, az egri megyei könyvtár olvasótermében például minden iskolai tanulónak is állandóan rendelkezésére állnak Romániából a *Korunk*, az *Utunk* és az *Igaz Szó*, Csehszlovákiából az *Irodalmi Szemle*, Jugoszláviából a *Híd*. Sajnos iskoláink és tanulóink nemigen vesznek tudomást ezeknek a létezéséről.”

Ami hagyján. Az igazi bajra ebben az „Ifjúságunk hűmán műveltségének hiányai”-ról beszélő tanulmányban ezek a sorok utalnak: „Az iskolákban száz és száz tudnivalót tanítunk anyanyelvünkről. Úgy látszik, épp csak az emberekről nem beszélünk eleget, akik ezt a magyar nyelvet mindennaposan használják a világ különféle országaiban”, s az emberek, a nép kiküszöbölésének a

tananyagból áldozatául esnek a székelyek is. Pásztor Emil az egri tanárképző főiskolára felvett, tehát jeles vagy jó eredménnyel érettségizett elsőéveseket kérdezte meg arról, hogy „milyen nyelven beszélnek a székelyek, és melyik országban, hol élnek?”, s erre a kérdésre a megkérdezettek fele se adott helyes vagy elfogadható válaszokat. A többiek? „A többiek leginkább román nyelvűnek vélik a székelyeket; egy hallgató szerint Csehszlovákiában laknak és szlovák nyelven beszélnek, egy másik úgy tudja, hogy »szláv« nyelvűek. Jellemzőek az ilyen diplomatisz válaszok is: »románul beszélnek, de sok magyar szót is ismernek«... »magyarul vagy románul beszélnek«. Egy lány, aki történelemből ötössel érettségizett, ezt írja: »A székelyek Romániában, illetve Magyarország délkeleti részén élnek, ettől függően van, aki románul, van aki magyarul beszél«... E tájékozatlanságért persze nemcsak az iskolák felelősek”, teszi hozzá Pásztor Emil, s e tájékozatlanság értelmi szerzője biztosan nem a diák, nem a tanár és nem az iskola, ám ez azon nem változtat, hogy a román statisztikai hivatal nem hallgatta el, hogy az 50-es, 60-as évek népszámlálásain másfél millió vallotta magát magyar anyanyelvűnek, s ugyanennek a másfél milliónak a létezését a magyarországi magyar tankönyvek elhallgatták. Extra Hungariam non est vita?

A szituáció abszurditásig menő groteskségét egy rendkívül egyszerű példa érzékelteti. Magyarország és a szomszéd szocialista országok egyaránt ideokráciáknak nevezhetők; mindezekben az országokban különböző módszerekkel egy ugyanazon ideológia kormányozza a kormányzókat. Ez az ideológia, vagy az értelmezése, totálisan kontrollálja többek között a közoktatásügyet s vele a tankönyvkiadást. A tananyagban, s így az iskolai atlaszokban is, mindegyik államban az a szempont érvényesül, amely a nemzethez tartozást állampolgársághoz köti, a nemzetit államterületi kötöttségbe szorítja, és a Budapesten, Prágában s Bukarestben iskolai használatra kiadott térképeken szükségszerűen ott van mindhárom ország a maga politikai határaitól övezetesen. Feltételezhető, hogy egyik tanfelügyelőség se tiltja ki az iskolai atlaszokból azt a tájékoztatást, hogy ezeknek az országoknak a területe hány négyzetkilométerre terjed, s hány lakosa van. Egyazon irányelv egyöntetű alkalmazásának azonban egyáltalában nem egyöntetű az eredménye. Az erdélyi magyar elemista a Bukarestben kiadott román atlaszból annyit mindenesetre megtud, hogy a nyugati szomszéd országnak tízmillió lakosa van. Mivel az Magyar Népköztársaság, tehát már az atlaszból megtudhatja, hogy a szomszéd országban tízmillió magyar él, a nevéből következik. A magyarországi magyar

iskolák neveltjeivel a magyar atlasz feltehetően ugyancsak tudatja, hogy a Román Szocialista Köztársaságnak hány lakosa van, de azt már nem tudatja, hogy a román állampolgárok milliőiből hány a magyar. Az államosított nemzetképzet a magyar iskolákban azt sugalmazza, hogy a szomszéd szocialista köztársaságban, mivel román: románok élnek. Az eredmény az, hogy a romániai magyar kisiskolásnak a tananyagból meríthető elemi magyarságismerete kiterjed a szomszéd ország magyarjaira. A magyarországi magyar kisiskolás magyarságismerete viszont nem terjed ki, a magyar atlasz jóvoltából, a szomszéd ország magyarjaira. Ezekről neki semmit se mond a térkép és a földrajz. Sequitur: a magyarországi elemista magyarságtudata, a kezdet kezdetén, a szomszéd országbelínél csonkítottabb.

Az Angliában megforduló fiatalokat általában hiába kérdeztem, hogy volt-e szó arról tankönyvben, tanteemben, hogy, mondjuk, Romániában hány magyar él? A válasz az volt, hogy „nem emlékszenek” rá, s ez a „nem emlékszem” fonetikusán úgy hangzott, mintha oroszul mondanák azt a nyiznyajnt, aminek „ne szólj szám, nem fáj fejem” a magyar ekvivalense. Hogy ők maguk mit gondolnak, hány magyar él a lökösházai határállomás túloldalán? A kérdésre gyerekes válaszokat kaptam. Először azt, hogy „sok”, aztán azt, hogy „nagyon sok”. S ha tovább firtattam? „Lehet, hogy egymilliónál több” – volt a kelletlen válasz, vállvonogató modorban. Aki úgy tudta, hogy nagyjából kétfélmillió, hozzátette, hogy ezt az erdélyi vakációján az ottaniak mondták, s emlékezett rá, hogy erről a tankönyv semmit se mondott. Amikor megkérdeztem, hogy ha én ezt mondom: van magyarországi magyar nemzet, erdélyi magyar nemzet Romániában, szlovákiai magyar nemzet Csehszlovákiában s jugoszláviai magyar nemzet a Vajdaságban, akkor ő ehhez mit szól, azt válaszolta, hogy én ezt Londonban saját portámon természetesen mondhatom, de ők ezt Magyarországon nem mondják. Hogy miért nem? Azért nem, mert ők úgy tudják, hogy egy magyar nemzet van, ez Magyarország lakosaiból tevődik össze, azokból, akik a magyar állampolgárai. Ezek a magyarok.

– Eszerint az erdélyiek nem magyarok? – folytattam.

– Nem – volt a válasza –, mivel ők román állampolgárok. Ők a romániai magyar nemzetiség, együtt. Egyenként azonban román állampolgárok. Együttesen nem kisebbség, hanem nemzetiség, mert szocialista államban nincs kisebbségi elnyomás, tehát nincsenek kisebbségek...

Mindebbe természetesen beleértődött, hogy nem a maga véleményét mondja, hanem amit kérdeztem, a tudnivalót. Azt már, hogy ezek szerint én ugyan mi vagyok,

meg se kérdeztem, hiszen a faggatott diáklány áttételesen ugyan, de rokonom is volt. Azért azonban, hogy honnan ered ez a nemzet, nemzetiség és nemzetség egy töről eredő valóságaitól elrugaszkodó konfuzionizmus, eléggé messzire kell iramodni, időben visszafelé, térben kelet felé. A nemzettudat – ahogy ezt Isaiah Berlin (1972-ben) az evidens dolgoknak kijáró közvetlenséggel megjegyezte – olyan régi, mint a társadalmi tudat. Illetve: régibb. A nemzeti, tehát nemzetiségi, illetve nemzetségi együvé tartozás érzése a népekben föltétlenül korábbi eredetű, mint annak a felismerése, hogy egy társadalomban vagy éppen egy társadalmi, illetve gazdasági rendszerben élnek, nem is beszélve annak a tudatáról, hogy egy állami szervezetbe tartoznak. Ha számba vesszük, hogy a nemzeti egymásra utaltság tudatánál csak a családi együvé tartozás tudata lehet ősbibb és emberibb, valóban bámulatos, hogy különféle gondolkodók hányféleképpen hátróztogatták meg azt, hogy mi a nemzet, a szó tartalmát mindenkor az őket foglalkoztató céltudatos elgondolásokhoz igazítva, s a politikusok manipulációi ezen a téren valóban groteszk és bizarr nemzetmeghatározásokat eredményeztek. Hogy csak egynéhány példát soroljak fel: a XVII. században Cromwell egyik külügyi titkára a puritánokra jellemző magabiztos együgyűséggel azt hirdette, hogy a földkerekségen csak két nemzet fedezhető fel. Az egyik: a jó emberek nemzete. A másik: a rossz emberek nemzete. S a világ minden országában ez a két nemzet küzd egymással.

Ez a polgárháborús célokra jó manicheista elképzelés korántsem a múlté, legriasztóbb változatai épp a XX. században merültek fel.

Voltaire, aki korántsem volt sovinszta, csak a francia nemzet meghatározásával bajlódott, valóságközelben maradt, amikor azt írta, hogy a francia királyság különböző tartományainak – Normandiának, Bretagne-nak Burgundiának – a lakosai nagyon is különböznek egymástól, de vannak közös vonásaik s ezekből adódik az a francia szellem, jellem és vérmérséklet (génie, esprit et temperament), amely a francia nemzetet egyéb nemzetektől megkülönbözteti. A francia nyelvet a nemzet megkülönböztető jegyei közül Voltaire kifejejtette, hiszen a porosz királlyal és az orosz cárnővel egyaránt francia nyelven beszélt. A felvilágosodás franciái közül területi meghatározást d’Alambert adott a nemzeteknek, s ezzel lehetővé tette, hogy a jelenkor politikai tudósai a francia nemzettudatot topografikusnak mondják, szembeállítva a német lingvisztikus – vagyis anyanyelvi – nemzettudattal, holott irányulását tekintve „a nemzet természetes határai a nemzeti nyelv határai” is területi beidegzettségű.

Ráadásul, hála az államot divinizáló német prédikátoroknak, erős államhatalom eszményítésével párosult. Ez az államfilozófia a német nyelv területén kívül főként az összes orosz országok imperátorának és autokratájának birodalmában hatott maradandóan.

Angol fejekben a XIX. században a „nemzetnek” „ország” s „birodalom” közt alig jutott hely, azzal az eredménnyel, hogy a Brit-szigeteken nem az angoloknak, hanem a skótoknak van fejlett nemzettudata. Disraeli az 1840-es években elejtette azt a megjegyzést, hogy Angliában két nemzet van, az egyik a gazdagok nemzete, a másik a szegények nemzete. S ezzel a nemzet szónak osztálytartalmat adott. Kortársa, Marx viszont sajnálatos módon és katasztrofális következményekkel csekély figyelmet szentelt és múltó jelentőséget tulajdonított a nemzeteknek, s ezt a mulasztását követői olyan erénynek tekintették, amelyben mesterüket felülmúlhatják.

A nemzet, oroszul munkásmozgalmi kontextusban, zavaró momentum gyanánt merült fel, és pártos, pontosabban a forradalmi munkáspárt szervezéstechnikai érdekeihez igazított értelmezést kapott, még a cári birodalomban, jóval az orosz forradalom (1905) előtt. Az orosz munkásmozgalmi nemzetértelmezés kiváltó oka érdekes módon az orosz Szociáldemokrata Munkáspártot megalakító szervezetek egyike volt. Ez a jelentékeny szervezet 1897-ben alakult meg, s teljes neve az „összes orosz országok és a lengyel ország zsidó munkásainak szövetsége” volt, de később általában a „Bund” néven említődött. A Bund a cári birodalom diaszpórában élő, vagyis szerteszt szórt zsidó munkásait hollétüktől függetlenül tömörítette egy szervezetbe, s Lenin az 1898-as oroszországi munkásmozgalmi kongresszuson éppen ezért támadta élesen, feltételezve, illetve biztosra véve, hogy e szervezet tagjainak egymás közti lojalitása nem egyeztethető össze azzal a lojalitással, amit az orosz öszbirodalmi Szociáldemokrata Munkáspártnak kell elvárnia tagjaitól. A Bund szervezeteinek a cári tartományok területi kereteitől független, egymás iránti osztályos és nemzeti lojalitásait szembeállította az öszbirodalmi és centralizálendő orosz pártszervezet által megkövetelt fegyellemmel. Ezzel a lényegében birodalmi, területi és párton belüli hatalmi centralizáció princípiuma szembehelyeztetett az emberi, nemzeti, és a birodalmi tartományok határaitól független együvé tartozás princípiumával. Lenin polarizáló taktikája öt év múlva el is érte a Bund kiválását és tagjainak a megoszlását.

Ez a párton belüli manőver, olyan helyzetben, amikor az oroszországi párt a cári autokráciában működött, nem részesedett a hatalomban, s nem voltak állami

felelősségei, predeterminálta azt, hogy az orosz (kommunista) munkáspárt szóvivői később milyen pártserű s pártkeretekhez igazodó rálátással nézték azokat a valóságos közösségeket, amik a nemzetek. Az internacionalizmusnak ebben jóval kevesebb szerepe van, mint a cári orosz birodalmi viszonyoknak. A nemzetek a nemzetköziségben amúgy se ellenlábasai, hanem összetevői, illetve előfeltételei: nemzetköziséghez nemzetek kellenek, a nemzetekre vonatkozó szempontokat [viszont] egy később törvénykönyvként olvasott mű összegezte. Ez, mint már a címe is jelzi – *Marxizmus és a nemzeti kérdés* –, problémaként foglalkozik az eleve adott és létező nemzeti közösségekkel. A könyv írója Sztálin, de ebben az 1913-ban, vagyis változatlanul a cári Oroszországban készített munkájában Lenin szempontjait foglalta össze, az orosz birodalmi munkásmozgalmi előzményeknek és [a] pártszervező célszerűségeknél megfelelően.

A Sztálin által megfogalmazott marxizmus–leninizmus azt a tantételt szögezte le, amely szerint [a] nemzeteknek négy ismertetőjele van. Ezek: közös nyelv, közös terület, közös gazdasági élet és közös lelki világ. E szerint a nemzetképzet szerint az egy nyelvet beszélő és azonos, illetve közös lelki alkatú népeknek az a része tekinthető nemzetnek, amely egy összefüggő területen él közös gazdasági életet. Ez a lingvisztikai és karakterológiai meghatározottságú nemzetgondolat tehát részben területi limitáltságú, részben közgazdaságtani ihletettséggű volt, amikor olyan egy nyelvet beszélő és egyivású népeket tett meg nemzeteknek, amelyek egy ugyanazon tartományi területen élnek közös gazdasági életet. Azt, hogy ez az összpontosított pártszervezés érdekeit szolgáló nemzetképzet mennyire a múlt századi cári orosz viszonylatokhoz igazodott, érezteti az, ami benne van – a területi princípium megfelelt a cári birodalom tartományi közigazgatási kereteinek –, s az is, ami hiányzik belőle. Arról, hogy nemzetet azok alkotnak, akik egy országterületen egy kormányzatnak engedelmességek, nem esik szó a még cári orosz birodalomban. A nemzeteknek ez az értelmezése annak idején arra volt alkalmas, hogy a munkásmozgalmak centralizálásának és a pártszervező hatalom összpontosításának az eszköze legyen, de a *Marxizmus és a nemzeti kérdés* tételei változatlanul és módosíthatatlanul a nemzetminősítés dogmái maradtak a birodalmi hatalom átvétele után is már a Szovjetunióban, s hogy ez az elmélet mennyire eltávolodik a valóságtól, azt legvilágosabban az örmény példa érezteti.

Az örmény nemzet a világ és a kereszténység egyik legrégibb kultúrnemzete. Történetesen kétezer évvel ezelőtt volt állama, s az örmények nemzeti identitásukat államiség

nélkül is csorbíthatatlanul megőrizték római, bizánci, majd perzsa, arab, török birodalmi fennhatóságok alatt, megszártottan és diaszpórába szórtan. A cári Oroszország 1878-ban annektálta a Török Birodalomtól elhódított jereváni országrészeket. Ezen a területen a Szovjetunió részeként alakult meg az Örmény Szocialista Köztársaság, lakosai között megvan a négy nemzeti ismertetőjel Sztálin tézise szerint, tehát az örmény nemzet ezekből tevődik össze, mondják a dogmák. A valóság azt mondja, hogy a világon szertesztét szórva, a szovjet határok túloldalán, valamint másutt, Európában és Amerikában ötmilliónál több örmény ember él. Ezek egyharmada él a Szovjetunióon kívül, kétharmada él a Szovjetunióban. Ennek a kétharmad résznek egyharmad része azonban a Szovjetunió más országaiban él, diaszpórában. Az említett marxista–leninista–sztálinista nemzetképzetnek megfelelően azonban csak az Örmény Szocialista Köztársaságban élők (2 208 000) alkotják az örmény nemzetet, s ebből az örmény nemzetből nemcsak azok maradnak ki, akik a Szovjetunióon kívül élnek, hanem azok is, akik más – üzbec, grúz vagy ukrán – szovjet szocialista köztársaságok területén laknak. Ezeknek a nyelve és lelki alkata ugyan közös az örményországi örményekkel, de ők grúz, üzbecisztáni vagy ukrainai területeken, azoknak a népeknek a keretében szolgáltatják a tervgazdálkodás emberanyagát, illetve azt, amit az angolszász közgazdasági műszó-kincs árnyaltabb brutalitással „az ipar emberi összetevőjének” nevez. Az elmélet szembesítése a valósággal tehát arra a végeredményre juttat, hogy az örmények 67 százaléka a Szovjetunió állampolgára, de csak az örmények 43 százaléka alkot a Szovjetunióban ugyancsak szovjet állampolgárokból örmény nemzetet. A *Marxizmus és a nemzeti kérdés* azonban a második világháború előtt, alatt és után számtalan nyelven tanította meg a marxizmus–leninizmus–sztálinizmus harcosait és előharcosait, hogy mit kell a nemzetekről elemista, középiskolás és akadémikus fokon tanítani, a valóságos nemzeti szituációktól merőben függetlenül és mintegy az „umso schlimmer für die Tatsachen” hegeli tétele igazolására, magyarul nyilvánvalóan e norma feltehetően önkéntes túlteljesítése küszöbölte ki a térképekről a határon túli városok magyar neveit, s a fejekből a határokon túli magyarokat. S ez a gyakorlat – ultima racione – a cári orosz országokban működő, a kormányzósági határokat spiritualizáló és nemzeti különbözőségeken alapuló munkásszervezettel kapcsolatos állásfoglalásnak lett a folyománya.²

Ahogy ezeket az egi ismeretkutatásból összegeződő eredményeket, a jövő tanárainak a válaszait olvasom, különös univerzum bontakozik ki, ahol semmi sincs szilárdan a helyén, ahol korok, dolgok, fogalmak, képzetek

elbizonytalanodva imbolyognak, Chicagóból ország lesz, a székelyek Csehszlovákiában eltótosodnak, Apáczai Csere János vagy Tinódi Lantos Sebestyén krónikáit írta, vagy Itáliába költözött, s ott nevét Janus Pannonius-ra olaszosította míg az Eötvös Lóránd (azelőtt Pázmány Péter) Tudományegyetemet Nagy Lajos a XVII. században Pécssett, vagy Mátyás, az igazságos Szombathelyen létesítette, s a költő Zrínyi a múltban hátrébb utazva Szigetvárból rohant ki Romániában. S a városok általában akadálymentesen lépnek át országhatárokon, Gyulafehérvár Székesfehérvár helyére települ, s Párizs is eltávolodik Egertől légvonalban „körülbelül hatezer kilométernyire” – kivándorolt Amerikába?

Ebben a világban a könyv tárgymutatójának „a legfontosabb gondolatok kiemelése” lesz a feladata egyes fiatal fejekben, s a folyóirat „az írásbeli közlés egyik hivatalos formája, melyből megtudjuk a közéleti és társadalmi (időszzerű) problémákat”, ebben az új magyar iskoláztatás neveltjei – huszonnégy évjárat és két-három korosztály – úgy nevelődtek, hogy „a dolgokat (Pásztor) térben és időben nehezen tudják elhelyezni, pedig a materialista világnézetnek az alapvető követelménye”, s azért csakugyan nem az iskolák felelősek, hogy az iskolai térképeken Szob, Csap, Lökösháza és Nagykanizsa mögött megtalálható városok magyar nevei nem szerepelnek. Ezért az iskolaügy-kezelés felelős, ahogy azért is, hogy a század 70-es éveiben tizenennyolc éves fejekben, tizenkét évi iskolázás után ily szenilisen tántorognak a konfuzionált tudatlanságok és ismeretek. Mindezért felelős egész környezetük, családok, rokonok, társadalom, tankönyv is, könyv is meg irodalom is, továbbá hírlapok, lapok rádiók s televíziók, mindaz, ami a levegőben van s ami nincs, vagyis végső fokon a tudnivalóknak és felednivalóknak az a rendszere, amely „ideokráciák”-ban, egy ideológia egyeduralmát szolgáló apparátusával meghatározza, hogy mi az, amiről az embernek érvényesülése érdekében tudnia kell, s mi az, amiről az embernek, ugyancsak érvényesülése érdekében, tudnia nem szabad. Ez a [rendszer] határozza meg a felfedezetlen, illetve a felfedezésre nem ajánlatos területeket, a „fehér foltok”-at a tantervben és a tudatokban, s ha a tények nem fogadnak szót, akkor nem az ideokrácia jár rosszul, hanem a tények.

Az egri ismeret- és értelmességkutatás jelentősége korántsem Heves megyei. A megkérdezett főiskolások Magyarország tizenkilenc középiskolájából kerültek, szaktárgyaikból általában jeles-éretten, az egri tanárképzőbe, különböző városokból – az egri kép az országos képnek a vetülete. S a magyar vonatkozású vagy nemzeti művelődés ilyen megromlásával, illetve megromtásával

természetesen vele jár az általános vagy általánosan emberi műveltség elbizonytalanodása és megromlása is, s ennek a tünetei ugyancsak kibontakoznak az egri adatokból. Pásztor Emil maga is utal arra, hogy a diákok számára a „szabályok ismerete” nem eredményezett „helyes nyelvhasználatot”, ami azért is súlyos megbetegedése az értelmességnek, mert hiszen „a magyar szavak helyes és pontos értelmezése nélkül nincs igazi műveltség”. A szavak helyes és pontos értelmezésének a hiánya megakadályozza azt, hogy egy-egy társadalomban a kiművelt emberfők szaporodjanak, e nélkül egyéni értelmesség is nehezen képzelhető el, s még az élettől, saját élményeiből se tanul az ember, hiszen – ahogy Huxley gondolta – a nyelv szolgáltatja a szavaival azt a fonalat, amely a tapasztalatainkat összefűzi és együtt tartja. Akiben a szavak értelme elbizonytalanodott vagy foszlékonnyá vált, még saját tapasztalataiból se tanul, mert ezek szerteszét hullanak, tanulságaik nem összegeződnek. Éppen ezért minden irodalom, minden tudomány és minden tudományos gondolkodás igazi és végső értékmérője az, hogy mennyire tud tisztább értelmet adni a szavaknak.

Történetesen a *Marxizmus és a nemzeti kérdés* négy nemzethatározó kritériumának is lehetett volna tisztább értelmet adni, például úgy, hogy a közös nyelvet beszélő és közös lelki alkatú nemzetiségeknek jogot és módot kell adni arra, hogy közös gazdasági életük legyen, szükség esetén más nemzetiséggel közös területen, de úgy, hogy saját gazdasági életüket saját városcentrumaik összpontosítsák... A négy lenini–sztálini kritériumnak ilyen, a szó szó szerinti értelmében szocialista vagyis társadalomfejlesztő és nem etatista értelmezése és az ilyen értelmezésen alapuló nemzetiségeket vagy nemzeti kisebbségeket külön nemzeté fejlesztő politika a Duna menti országok nemzetiségi kérdéseit feloldhatta volna. A nemzeti fejlődés lehetőségei a nem magyar országokban élő magyarok állampolgári lojalitását nem gyengítették, hanem erősítették volna az államhatárok ide-oda tologatására törő kollektív vágyakozásokat kiküszöbölve. A csehszlovákiai, romániai és jugoszláviai magyar nemzetek gazdasági közösségekként ezeknek az országoknak a közgazdaságát minőségileg színezték s jövedelmezőségben gazdagíthatták volna, s annak, hogy a magyaroknak egy államalkotó és három más nemzetel együtt más államot alkotó nemzete van, a magyarság szempontjából több haszna, mint kára származott volna, ha...

Ha a valóság nem az volna, amit Orwell említett („Politics versus the English Language”, 1945), vagyis az, hogy a politikusok, mihelyt áthidalhatatlan szakadékot

látnak a kívánatos és lehetséges között, úgy viselkednek, mint a tintahal, s olyan megrontott, hamis vagy hazug szóhasználathoz folyamodnak, amely a felmerült problematikát elsötétíti, átláthatatlanná teszi, azzal az eredménnyel, hogy a politika nyelvrontó erőként működik a társadalomban, ahol a nyelvromlás a gondolkodás megrontásának lesz az eszköze. A II. világháború utáni új helyzetekhez a szovjet szocialista nemzetgondolat államosított formában igazodott, s a négy munkásmozgalmi genezisű nemzeti ismertetőjel mellé odakerült ötödiknek, de az első helyre, a közös államszervezet, ami az eredetileg munkásmozgalmi ihletettségű nemzetképzetet etatisztikussá tette, s a két emberi (közös nyelv, közös lelki alkát) princípiumot a három dologi, illetve szervezeti (közös terület, gazdasági élet, államszervezet) princípiumnak alárendelte. Ennek az eredője az a fikció, hogy a csehszlovákiai magyar nemzetiség, mivel a csehszlovák állam polgáraitól tevődik össze, csehszlovák nemzet, csehországi cseheknek, szlovákiai szlovákoknak és magyarországi magyaroknak egyaránt.

Ez a nemzetállam fikciókat is adoptáló erőszakolt nemzetképzet az abszurditás felsőfokát azokban az új államokban érte el, amelyek Afrikában alakultak meg, a korábbi gyarmatok határaitól meghatározott területen. Ezekben az új államokban, a gyarmatosítás által kirajzolt, olykor határozottan geometrikus határok között, vagyis olyan négyzetkilométereken, amelyek a gyarmatosítóknak és nem a gyarmatosítottaknak adtak módot „közös gazdasági életre” vagy ahogy a munkásmozgalmi agitáció nevezte: „imperialista kizsákmányolásra”, a „közös területen” különböző nyelveket beszélő és rendkívül különböző lelki alkatú, korántsem közös gazdálkodást folytató nemzetségek alkotnak új nemzeteket? Olyan szocialista tartalommal, amely a kapitalista kolonizálás kereteihez idomult?

JEGYZETEK

- 1 SZABÓ Zoltán: *Diaszpóranemzet*. Szerk. ANDRÁS Sándor, Bp., Osiris, 1999, 149–158.
- 2 *A magyar nyelv értelmező szótára* (1961-ben) a nemzetet olyan, „történelmileg kialakult tartós közösség”-nek mondta, „amelyet közös nyelv, terület, gazdasági élet, valamely jellegzetes kultúrában megnyilvánuló közös lelki sajátosság és rendszer, valamilyen államszervezet tart össze”, s ez a formula mindenképpen módot ad arra, hogy a magyarországi nemzettudatból kiküszöbölje a „történelmileg kialakult közösségnek” azokat a részeit, amelyek a „közös lelki sajátosságoknak” az ország területén kívüli hordozói s a „közös nyelvet” az államhatáron túli terepen beszélők, más ország államszervezetébe és gazdasági életébe ékelődve.